

**До спеціалізованої вченої ради К. 20.051.14
у Навчально-науковому юридичному
інституті Державного вищого навчального
закладу «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»**

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
Албу Андрія Аркадійовича
на тему «Цивільно-правове регулювання управління майном»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і
цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право**

Актуальність теми дослідження. Цивільно-правове регулювання суспільних відносин продиктовано об'єктивними причинами правового опосередкування соціальних зв'язків, що є «матеріальною» основою майнових відносин, що виникають між економічно відособленими суб'єктами, які володіють вільною волею і спрямовують свою діяльність на задоволення приватних інтересів. Основними засадами приватноправового регулювання майнових відносин є неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини, неприпустимість позбавлення права власності, свобода договору, свобода підприємницької діяльності, судовий захист цивільного права та інтересу, справедливість, добросовісність та розумність. Дотримуючись зазначених принципів, учасники цивільних відносин вільно, на власний розсуд обирають способи здійснення своїх цивільних прав, одним із яких є передання в управління та здійснення управління майном.

Традиційно, правова категорія «управління» є усталеною характеристикою правового регулювання відносин влади і підпорядкування, що виникають у сфері публічного управління, що пов'язане з впливом одних суб'єктів (управляючої системи або державних органів, органів місцевого самоврядування та громадян) на інших. Основою дієвості такого впливу є нерівність суб'єктів між собою, яка полягає в різному обсязі їхніх прав та обов'язків.

Однак сьогодні, коли визнана і законодавчо закріплена приватна власність, коли Україна взяла курс на розвиток ринкових відносин, легалізація приватного права є природною і необхідною для стимулювання приватно-підприємницької діяльності. Тому правова категорія «управління» є не менш затребуваним правовим явищем й в приватноправовій сфері, оскільки виступає одним із ефективних механізмів задоволення майнових інтересів суб'єктів підприємництва та інших учасників цивільного правовідношення у цивільному обороті.

Разом з тим, незважаючи на те, що право не просто оформляє економічні відносини, а є їх найважливішим елементом, у науковій доктрині не сформовано концептуального підходу до розуміння сутності управління, як приватноправової категорії, а норми чинного законодавства закріплюють тільки загальні положення про можливість здійснення управління в межах окремих правових інститутів цивільного прав. Найбільш детально питання управління майном розкрито у главі 70 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України), що містить положення про договір управління майном (ст. ст. 1029 – 1045 ЦК). Крім того, існують окремі норми ЦК України про довірчу власність (п. 2 ст. 316), про управління майном, що використовується в підприємницькій діяльності, органом опіки та піклування (ст. 54), про управління спадковим майном (ст. 1285), а також положення окремих спеціальних законодавчих актів, що визначають можливість здійснення управління окремими видами майна, а саме управління цінними паперами, управління майновими правами інтелектуальної власності, управління корпоративними правами та інші.

Але наявність окремих положень законодавства, що закріплюють правову конструкцію «управління» в приватноправовій сфері, не вирішує питань, що стосуються визначення правової сутності управління, підстав виникнення управління, правових форм і способів здійснення управління, функцій управління, визначення моделей управління та інших правових характеристик, які б розкривали специфіку інституту управління в цивільному праві, що безперечно є свідченням актуальності обраної теми кандидатської дисертації.

Тематика дисертації відповідає пріоритетним напрямкам наукових досліджень Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (реєстраційний номер 0110U001557).

Метою проведеного А. А. Албу дослідження стало виявлення та вирішення комплексу теоретичних і практичних проблем доктрини цивільного права, пов'язаних із визначенням особливостей та закономірностей категорії управління, її правових форм і вироблення науково обґрунтованих пропозицій для вдосконалення чинного законодавства.

Досягненню мети дисертаційного дослідження А. А. Албу передувало розв'язання таких *задач*: окреслити генезис категорії управління; відмежувати категорію управління від аналогічних понять, які використовуються в суміжних галузях права; з'ясувати правову природу категорії управління; проаналізувати характерні ознаки категорії управління; визначити структуру категорії управління; проаналізувати основні правові форми реалізації категорії управління; проаналізувати підстави виникнення та припинення управління; розробити науково обґрунтовані пропозиції для вдосконалення чинного законодавства, що регулює відносини, пов'язані із здійсненням управління майном.

Ознайомлення із дисертаційним дослідженням А. А. Албу дає підстави для висновку, що текст дисертації в повному обсязі відповідає меті дослідження, а поставлені завдання автором успішно виконані. Правильно визначено об'єкт і предмет дослідження, а отримані висновки підтверджують доцільність обрання тих загальнонаукових і спеціальних юридичних методів наукового пізнання, що закріплені у Вступі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій.

Ознайомившись зі змістом роботи, слід відзначити, що структура дисертації є логічною, відповідає меті дослідження і розкриває повною мірою поставлені завдання, спрямовані на висвітлення значущих питань, що стосуються цивільно-

правового регулювання управління майном. Із врахуванням правового факту, що у доктрині цивільного права відсутній єдиний погляд щодо розуміння сутності і юридичної природи категорії «управління», автором здійснено характеристику «управління» як цивільно-правової категорії, окреслено особливості цивільно-правового інституту управління майном та проаналізовано напрямки розвитку наукової думки і вітчизняного законодавства за досліджуваною сферою.

Структурно робота складається зі Вступу, 3-ох Розділів, у змісті яких втілені результати проведеного дослідження відповідно до поставлених завдань. До кожного Розділу пропонуються одержані висновки дослідження. Робота завершується загальними Висновками і вагомим списком використаних джерел (загальна кількість – 202). Роботу виконано згідно зі встановленими вимогами, завершено сформульованими пропозиціями вдосконалення чинного законодавства.

За темою дисертації відповідно до її змісту опубліковано 10 наукових публікацій, серед яких 5 наукових статей у фахових юридичних виданнях, у тому числі 1 стаття у науковому періодичному виданні іноземної держави, а також 5 тез доповідей на наукових заходах.

У першому розділі дисертантом проведено аналіз історико-правових аспектів конструювання категорії «управління» і нормативно-правової бази, що регулювала процедуру управління майном на визначених автором історичних етапах формування правової думки, окреслено умови виникнення інституту управління майном в Україні, проведено порівняльний аналіз категорії «управління» з аналогічними конструкціями суміжних галузей, охарактеризовано цивільно-правову природу категорії «управління» і проаналізовано її структуру.

У рамках другого розділу надано правову характеристику правових форм реалізації управління майном, а саме розкрито особливості правового сприйняття і регулювання інституту довірчої власності та інституту довірчого управління майном, а також окреслено схожі і відмінні риси даних правових конструкцій.

У третьому розділі роботи звертається увага автора на підстави і порядок виникнення управління майном, проаналізовано особливості здійснення

управління майном, установником якого є власник і не власник майна, охарактеризовано схожі та відмінні риси побудови інституту опіки та піклування з інститутом довірчого управління, окреслено загальні і спеціальні підстави припинення управління майном в цивільному правовідношенні.

Ознайомлення з дисертацією та її авторефератом дає підстави стверджувати, що робота містить основні необхідні для такого дослідження компоненти – критичний аналіз досягнень більшості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, увагу до зарубіжного досвіду, належну апробацію результатів дослідження. Це дає підстави стверджувати про обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Загалом, проведене Албу А. А. наукове дослідження сприймається позитивно, справляє хороше враження, є завершеним, самостійним науковим доробком його автора.

Практична і теоретична значущість отриманих результатів дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження А. А. Албу містить наукові положення, що мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Наукова новизна дисертаційного дослідження проявляється у розкритті сутності управління, як самостійної цивільно-правової категорії, що зумовлено потребами економіко-правових механізмів регулювання ринкових відносин і розвитком цивільного обороту.

Схвально сприймається підхід автора до розкриття правової категорії «управління» через аналіз історико-правової доктрини, що розкриває загальні підходи до розуміння категорії «управління» як універсального поняття, що використовується наукою у різноманітних галузях, та зведення наукових позицій до розкриття категорії «управління» у галузі права шляхом розмежування приватноправових і публічноправових начал даного правового явища. Зокрема, заслуговує на увагу підхід дисертанта щодо виокремлення спільних та відмінних характеристик управління у приватній і публічній сферах через аналіз таких правових критеріїв, як мета діяльності, функції управління, принципи управління, суб'єкт та об'єкт управління.

Розглядаючи специфіку категорії «управління» як цивільно-правової конструкції, заслуговує схвальної оцінки твердження автора про принципову відмінність між такими правовими явищами, як «управління» і «обмежені речові права», що проявляється у спрямуванні інтересу та правовому титулі управителя, оскільки управитель діє на користь третіх осіб (вигодонабувачів), а не для задоволення власних інтересів, а також управитель завжди зобов'язаний повідомляти про свій правовий титул (стор. 43 дисертації, стор. 7 автореферату дисертації). Також видається обґрунтованим підхід автора, згідно з яким управління є відображенням використання власності з особливою метою, що відбувається в межах тріади повноважень власника, які характеризуються можливістю здійснення їх на власний розсуд (стор. 51 дисертації, стор. 7 автореферату дисертації). Крім того, слушною є характеристика окремих видів майна, щодо якого можуть виникати управлінські відносини, оскільки необхідність управління обумовлена самою природою об'єктів цивільних прав, адже управління здійснюється тільки щодо майна, що має економічну цінність і здатність приносити прибуток його власникові.

Заслуговує уваги комплексний підхід автора до розкриття сутності правових форм реалізації управління майном, що здійснено у Розділі 2 дисертаційного дослідження. Розглядаючи специфіку здійснення управління майном через інститут довірчої власності та інститут довірчого управління майном, погоджуємося із позицією автора, що інститут довірчої власності у «чистому вигляді» є притаманним англо-американській правовій системі, яка вирізняється підходом до врегулювання суспільних відносин приватноправовими нормами та у якій поділ права на приватне і публічне, а інститутів приватного права – на речове і зобов'язальне право, швидше є умовним. Більше того, довірча власність не може слугувати ефективним інструментом реалізації прав власника у правовій системі, де відсутнє «право справедливості», притаманного англосаксонському правопорядку.

У зв'язку з цим, схвально сприймається позиція автора про необхідність виключення положень ч. 2 ст. 316 ЦК України, згідно з яким: «Особливим видом

права власності є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору управління майном», а також твердження дисертанта про необхідність подальшого наукового переосмислення інституту довірчого управління майном, притаманного континентальній правовій системі, і удосконалення норм цивільного законодавства щодо порядку здійснення управління майном в цілому і окремих видів майна зокрема. На підтвердження висунутих пропозицій і зроблених висновків, автором проведено порівняльно-правову характеристику класичної довірчої власності і довірчої власності за законодавством України, що вказує на відмінності у розумінні сутності змісту і способів здійснення права власності, визначення їх обмежень законом та/або договором, підстав і строку здійснення управління майном, правового статусу управителя (довірчого власника), предмета управління майном, підстав припинення управління майном, відповідальності управителя (довірчого власника) тощо.

В межах окремого розділу дисертантом розглянуто підстави і порядок виникнення, здійснення і припинення управління майном, що відображає узагальнений механізм управління майном в приватному праві і розкриває специфіку договору управління майном як підстави виникнення управління. Логічним є висновок, що договір управління майном є двостороннім правочином, що може укладатися через правову конструкцію договору на користь третьої особи (вигодонабувача); істотними умовами договору є предмет та ціна, а також умова про вигодонабувача у разі укладення договору управління майном на користь третьої особи. Крім того, схвально сприймається позиція автора щодо визначення предмета договору управління майном і проведення розмежування за предметом договору правових конструкцій «договір управління майном» і «корпоративний договір», що вказує на можливість здійснення управління в приватноправовій сфері через застосування інших договірних конструкцій, відмінних від договору управління майном.

Особливу увагу у роботі також приділено виникненню управління, установником якого є невластник майна. Зокрема, А. А. Албу дослідив специфіку інституту опіки та піклування і провів порівняльну характеристику даної правової

конструкції з інститутом довірчого управління майном, у результаті чого автором доведено, що договір управління майном малолітніх, неповнолітніх, недієздатних, обмежено дієздатних, а також осіб визнаних безвісно відсутніми чи осіб місце перебування яких невідоме є різновидом договору управління майном, що укладається на загальних підставах, але вирізняється за способом укладення, суб'єктним складом, змістом, застосуванням заходів відповідальності та підставами припинення (стор. 159 дисертації, стор. 11 автореферату дисертації).

Доцільно також відзначити, що у ході розгляду даного питання автором окреслено особливості передання в управління спадкового майна нотаріусом та / або виконавцем заповіту. Підтримується міркування дисертанта про те, що до управління спадковим майном необхідно застосовувати положення глави 70 ЦК України «Управління майном» із врахуванням правил про спадкування, визначених Книгою шостою «Спадкове право» ЦК України. Адже відповідно до п 9.2. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України № 296/5 від 22. 02. 2012 р. договір на управління спадщиною укладається нотаріусом з дотриманням вимог частини другої статті 212 ЦК, відповідно до якої особи, які вчиняють правочин, мають право обумовити припинення прав та обов'язків обставиною, щодо якої невідомо, настане вона чи ні (скасувальна обставина). З наведеного випливає, що управління спадщиною регулюється нормами, що визначають порядок спадкування з урахуванням загальних положень про правочини. Втім, такий підхід не дає чіткої правової регламентації порядку управління спадковим майном і зумовлює складнощі як у практиці правозастосування, так й при огляді судової практики розгляду спорів з питання управління спадковим майном.

Важливе значення у дисертаційному дослідженні приділено підставам припинення управління майном. Погоджуємося із позицією автора про доцільність виділення, крім загальних, спеціальних підстав припинення управління майном, що зумовлено необхідністю встановлення моменту припинення договору управління майном у випадках управління майном малолітніх, неповнолітніх, недієздатних, обмежено дієздатних, осіб визнаних

безвісно відсутніми чи місце перебування яких невідомим, а також у разі управління спадковим майном.

Враховуючи наведене, дисертація Албу А. А. є фундаментальною завершеною науковою працею, а висновки, що сформульовані дисертантом, містять всі ознаки наукової новизни. Результати дослідження, що пропонуються у Висновках, добре аргументовані упродовж усієї роботи і знайшли конкретний вираз не тільки у загальнотеоретичних висновках, а й у авторському проекті змін і доповнень до чинного законодавства.

Втім пропоноване наукове дослідження не позбавлене і певних недоліків, окремі міркування чи висновки автора є небезспірними, носять дискусійний характер. Окремі з них можуть слугувати основою для подальших наукових досліджень.

1) Досліджуючи категорію «управління» як самостійне правове явище, що може мати місце в приватному праві, автором наведено ряд правових критеріїв, за якими окреслено спільні й відмінні риси, притаманні категорії «управління» у приватній і публічній сферах, а саме мета діяльності, функції управління, принципи управління, суб'єкт та об'єкт управління. Зокрема, дисертант зазначає, що відмінним у приватному і публічному праві є об'єкт управління і принципи, на яких будуються управлінські відносини (стор. 9, 38 дисертації, стор. 4 автореферату). Погоджуючись із твердження А. А. Албу про те, що саме принципи мають фундаментальне значення для визначення відмінностей щодо здійснення управління в приватному і публічному праві, виникає сумнів щодо визначення об'єкта управління, яким у публічному праві виокремлено тільки колектив, персонал, а у приватному – майно. Звичайно, аналіз ряду правових інститутів цивільного права, таких як інститут права власності, права інтелектуальної власності, інститут спадкового права, дає підстави до логічного висновку, що об'єктом управління є майно, як об'єкт цивільного обороту.

Втім, якщо звернути увагу на інститут юридичної особи, то правова категорія «управління» в приватному праві охоплює ширше коло об'єктів управління і включає в себе не тільки управління майном, але й управління сукупністю

індивідів. Так, з однієї сторони, юридична особа сприймається як фіктивне утворення і як засіб акумулювання майна для досягнення поставленої мети та задоволення майнових інтересів учасників цивільного обороту, але, з іншої сторони, юридична особа є самостійним суб'єктом права, який наділений власною правосуб'єктністю, що реалізується через систему органів, які здійснюють управління не тільки майном юридичної особи, але й спрямовують свої дії на організацію діяльності корпорації в інтересах учасників, як джерел фінансових ресурсів, та здійснення контролю за такою діяльністю.

Аналогічно постає питання й про управління в публічному праві, оскільки, для прикладу, управління об'єктами державної власності (майном) не завжди зводиться до передання майна в приватноправове управління, зокрема, коли йде мова про передання в управління майна державою органам державної влади для виконання покладених законодавством завдань. У даному випадку інтереси одного суб'єкта не можуть бути задоволеними за рахунок іншого.

Щодо інших правових критеріїв, а саме функцій управління та мети діяльності, що за твердженням автора розкривають схожість правових характеристик управління у приватному і публічному праві, то слід відзначити, що зазначені критерії швидше вказують на специфіку соціального управління, підвидами якого є управління у приватній і публічній сферах, що існує поряд з біологічним і технічним управлінням. Разом з тим, складно погодитися, що спільною для управління у приватному і публічного праві є мета, оскільки досягненню мети передують виникнення інтересу, задоволення якого можливо здійснити шляхом досягнення поставленої мети. У зв'язку з цим, слід зазначити, що у сфері публічного права мета управління спрямована на задоволення публічних інтересів, а в сфері приватного права, відповідно, - на задоволення приватних інтересів.

2) У роботі надано визначення поняття «управління, яким слід вважати правовідношення, що виникає, змінюється та припиняється між управителем та установником управління з приводу здійснення фактичних, юридичних та організаційних дій стосовно майна для досягнення загально-визначеної мети»

(стор. 8, 81 дисертації, 3 стор. автореферату дисертації). В цілому погоджуючись із авторським визначенням дефініції «управління» в приватному праві, дискусійним є словосполучення *«для досягнення загально-визначеної мети»*, оскільки у подальшому дослідженні правового інституту управління дисертант вказує на можливість поділу «управління майном» на комерційне і некомерційне управління в залежності від мети управління (стор. 9 дисертації, 4 стор. автореферату дисертації), що наводить на думку про те, що у кожному конкретному випадку мета управління майном може бути різною, якщо враховувати специфіку майна, щодо якого здійснюється управління, підстави виникнення управління майном, способи управління майном тощо. У зв'язку з цим, необхідно деталізувати специфіку загально-визначеної мети, притаманної управлінню в приватному праві.

3) Погоджуючись із доцільністю розкриття правових понять «управління» і «представництво» через правову категорію «правовідношення», що наповнені різним змістом, специфікою формування волі сторін, виступу від власного чи/або чужого імені (довірителя), спірним є висновок автора, що управління і представництво є різновидами посередництва (стор. 51 дисертації, 7 стор. автореферату дисертації), оскільки, за загальним правилом, посередницьке правовідношення є зобов'язальним правовідношенням, що виникає тільки на підставі такого юридичного факту, як договір, в той час, коли представництво може виникати також й на підставі закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства. У зв'язку з цим, необхідно розмежовувати такі правові категорії, як «посередництво», «представництво», «комерційне посередництво» і «комерційне представництво».

Разом з тим, доцільно було б розглянути інші види посередництва, крім договору управління майном, а саме договір доручення, договір комісії, агентський договір, дилерський договір, брокерський договір, договір андеррайтингу та інші договори, що спрямовані на корисний результат для інших осіб, з метою вирішення питання – чи може мати місце здійснення управління майном у таких договірних конструкціях. Дане питання набуває актуальності,

якщо брати до уваги окремі види об'єктів цивільних прав, щодо яких правове регулювання здійснюється на рівні спеціального законодавства, як то наприклад, управління цінними паперами або ж управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав, що, відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», може здійснюватися особисто або на основі договорів, укладених у письмовій формі, через *повіреного* або організацію колективного управління.

4) Досліджуючи питання про істотні умови договору управління майном, дисертант вказує, що такими умовами слід вважати умови про предмет, про особу-вигодонабувача і про ціну. При цьому автор зазначає, що договір управління майном може бути як оплатним, так і безоплатним (стор. 144 дисертації, стор. 11 автореферату дисертації), обґрунтовуючи це тим, що договір управління майном може бути комерційним або охоронним. Втім, слід відзначити, що постановка питання і доведеність факту можливості укладення як оплатного, так і безоплатного договору управління майном в залежності від мети, задля якої майно передається в управління, є методологічно невірною. В даному випадку слід звернути увагу саме на істотні умови договору управління майном, у разі відсутності яких у тексті договору, такий правочин вважатиметься неукладеним, що доводить факт можливості укладення тільки оплатного договору управління майном.

Втім, висловлені зауваження і пропозиції носять рекомендаційний характер, не применшують загального позитивного враження від проведеного дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку рукопису дисертації, оскільки більшість із них не торкаються основних, концептуальних положень наукового дослідження у цілому. Більшість наукових висновків і пропозицій, що виносяться на захист як наукова новизна, є аргументованими.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані в подальшій розробці вчення про правове регулювання інституту управління у приватному праві, у процесі тлумачення та коментування норм цивільного законодавства, спрямованих на регулювання положень про

управління майном. А основні її положення можуть бути корисними під час підготовки підручників і навчальних посібників для студентів юридичних вузів, а також у викладанні курсів «Цивільне право», «Договірне право», «Господарське право». Крім того, теоретичні висновки і пропозиції дисертації можуть бути використані для удосконалення відповідних інститутів цивільного законодавства.

Дисертація Албу А. А. відповідає спеціальності 12.00.03, у ній дотримані вимоги до предмета і методології цивільно-правових досліджень, використовується відповідна спеціальна термінологія. Представлена на відгук робота є цілісним, фундаментальним і ґрунтовним науковим дослідженням. Автор повністю виконав поставлені перед ним завдання, проявивши при цьому високий науково-теоретичний рівень власних знань та уміння застосовувати їх при аналізі чинного законодавства і практики його застосування.

Усе вищенаведене дає підстави стверджувати, що дисертація Албу Андрія Аркадійовича «Цивільно-правове регулювання управління майном» відповідає вимогам п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник
Лабораторії проблем корпоративного права
Науково-дослідного інституту приватного
права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України*

« 25 » листопада 2016 р.

Л. В. Сіщук